



وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشکده امام خمینی (س) و انقلاب اسلامی
وابسته به مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)

رساله برای دریافت درجه دکتری رشته تاریخ انقلاب
اسلامی

عنوان:

تحول جایگاه نظارتی فقها بر مجلس از مشروطه تا تأسیس

شورای نگهبان

اسناد راهنما:

آقای دکتر علیرضا ملانی توانی

استاد مشاور اول:

آقای دکتر حمید بصیرت منش

استاد مشاور دوم:

آقای دکتر محسن بهشتی سرشت

پژوهشگر:

مرضیه بیگی زاده

شهریور ۱۳۹۶

کلیه حقوق مادی و معنوی این رساله متعلق به پژوهشکده می‌باشد. چاپ رساله و استخراج مقاله از پایان‌نامه باید به نام پژوهشکده،

با تأیید استاد راهنما و با مجوز معاونت پژوهشی باشد

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

شماره: ۵۱۰۸۵۰۰۰، ۷۱۸۲۷

تاریخ: ۹/۱۲/۳۷

پوسته: نامه



پژوهشکده امام خمینی (ره) و انقلاب اسلامی

وابسته به مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی

باسمه تعالی

صورتجلسه دفاع از رساله دکتری

با حمد و سپاس به درگاه خداوند متعال و با استعانت از حضرت ولیعصر (عج) و با درود و سلام به روان پاک حضرت امام خمینی (ره) جلسه دفاع از رساله دکتری

خاتم مرعیه بیگی زاده دانشجوی رشته تاریخ انقلاب اسلامی

تحت عنوان: «تحول جایگاه نظارتی فقها بر مجلس از مشروطه تا تأسیس شورای نگهبان»

در تاریخ ۱۳۹۲، ۱۱، ۸ با حضور هیأت داوران در پژوهشکده امام خمینی (ره) برگزار گردید و به موجب آیین نامه دفاع از رساله دکتری، ارزشیابی هیأت داوران به شرح زیر تعیین گردید:

قبول با درجه عالی امتیاز: ۱۹۰
 قبول مشروط با درجه (با اصلاح) امتیاز:
 دفاع مجدد مرجع تأیید نهایی:
 مردود

شرح اصلاحات مورد نیاز:

توضیح: با توجه کمیسیون آموزش و پژوهش پژوهشکده امتیاز رساله ها به شرح زیر می گردد:

- الف) قابل قبول ۱۵ به بالا
- ۱- قبول با درجه عالی ۲۰-۱۹
- ۲- قبول با درجه بسیار خوب ۱۸۹۹-۱۷۵
- ۳- قبول با درجه خوب ۱۷-۱۶/۲۹
- ب) غیر قابل قبول کمتر از ۱۵

اعضای هیأت داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	امضاء
۱- استاد راهنما:	جناب آقای دکتر علیرضا ملایی توانی	دانشیار	
۲- استاد مشاور:	جناب آقای دکتر حمید بصیرت منش	استادیار	
۳- استاد مشاور:	جناب آقای دکتر محسن بهشتی سرشت	دانشیار	
۴- استاد داور:	جناب آقای دکتر حسن حضرتی	دانشیار	
۵- استاد داور:	جناب آقای دکتر اسماعیل حسن زاده	دانشیار	
۶- استاد داور:	جناب آقای دکتر قباد منصور بخت	استادیار	
۷- استاد داور:	جناب آقای دکتر داریوش رحمانیان	دانشیار	

امضاء مدیر تحصیلات تکمیلی

امضاء نماینده تحصیلات تکمیلی

امضاء مدیر گروه

دسترسی به این مدرک بر پایه آیین نامه ثبت و اشاعه پیشنهادها، پایان نامه ها، و رساله های تحصیلات تکمیلی و صیانت از حقوق پدیدآوران در آنها (وزارت علوم، تحقیقات، فناوری به شماره ۱۹۵۹۲۹/۱۹۵۹۲۹ و تاریخ ۱۳۹۵/۹/۶) از پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج) در پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایرانداک) فراهم شده و استفاده از آن با رعایت کامل حقوق پدیدآوران و تنها برای هدف های علمی، آموزشی، و پژوهشی و بر پایه قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان، و هنرمندان (۱۳۴۸) و الحاقات و اصلاحات بعدی آن و سایر قوانین و مقررات مربوطه شذنی است.

چکیده

پژوهشکده امام خمینی (س) و انقلاب اسلامی

مقطع تحصیلی: دکتری
رشته تحصیلی: تاریخ انقلاب اسلامی
عنوان پایان‌نامه: تحول جایگاه نظارتی فقها بر مجلس از مشروطه تا تأسیس شورای نگهبان
نام و نام خانوادگی دانشجو: مرضیه بیگی زاده
استاد راهنما: آقای دکتر علیرضا ملانی توانی
استاد مشاور اول: آقای دکتر حمید بصیرت منش
استاد مشاور دوم: آقای دکتر محسن بهشتی سرشت
تاریخ شروع پایان‌نامه: ۱۳۹۴/۹/۲۵
تاریخ اتمام پایان‌نامه: ۱۳۹۶/۱۱/۱
رساله پیش رو با عنوان «تحول جایگاه نظارتی فقها بر مجلس از مشروطه تا تأسیس شورای نگهبان»، در پاسخ به این مسئله است که اصولاً بحث نظارت فقها بر قانونگذاری چرا، چگونه و در پاسخ به چه مسائلی مطرح شد و در پاسخگویی به این پرسش‌ها سازماندهی شده است که چه حوادثی منجر به طرح لایحه هیئت طراز اول گردید و چرا این تلاش‌ها در عمل ناکام ماند؟ و چگونه پس از پیروزی انقلاب اسلامی این شیوه از حالت یک نظارت درونی در داخل مجلس در قانون اساسی مشروطه به سوی یک نظارت بیرونی و مستقل از مجلس در قانون اساسی جمهوری اسلامی تغییر شکل داد؟ مدعای پژوهش نیز این است که علیرغم تلاش‌های صورت گرفته شده برای حضور هیئت مجتهدان طراز اول، به دلیل تسلط منورالفکران و مخالفت آنان با حضور روحانیان در قدرت و همچنین عملکرد مراجع این اصل از مجلس سوم به بعد محقق نگردید اما با پیروزی انقلاب اسلامی با توجه به حضور گسترده نمایندگان روحانی در مجلس خبرگان قانون اساسی و انفعال سایر جریان‌های درگیر در انقلاب سال ۱۳۵۷، اصل نظارت شرعی بر قوانین به صورت شورای نگهبان محقق گردید. بنابراین پژوهش حاضر در پاسخ به مسئله و پرسش‌های مطرح شده، کوشیده است ابتدا مدعیات مطرح شده در این خصوص را نقادی و ارزیابی کند و سپس با بهره‌گیری انتقادی از اسناد و مدارک تاریخی، مدعا را اثبات کند. در مجموع، به این نتیجه رسیده است که نفوذ گسترده مخالفان حضور روحانیان در سیاست در دوره مشروطه و پهلوی از یک سو و عدم تمایل جدی مراجع شیعی برای نقش‌آفرینی در عرصه نظارت بر مصوبات مجلس از دیگر سو سبب شد، مجالی برای تحقق نظارت شرعی بر قوانین مجلس نه از درون مجلس و نه به‌عنوان یک کانون مستقل از مجلس سوم تا بیست و چهارم شورای ملی فراهم نیاید اما با پیروزی انقلاب اسلامی، روحانیت شیعه با درس گرفتن از تجربه مشروطیت و همچنین نقش مسلطی که در فرایند انقلاب و نهادسازی‌های پس‌از آن ایفا کرد، مسئله نظارت فقها بر مصوبات مجلس را به‌قصد مشروعیت بخشی به قانون‌گذاری به امری کانونی تبدیل کرد و همه تدارکات نظری و عملی موردنیاز را برای تحقق این امر در چارچوب یک نهاد نیرومند موسوم به «شورای نگهبان» را مستقل از مجلس فراهم آورد و از آن زمان تاکنون مجدانه در راه تقویت این نهاد و بسط عملکرد آن کوشیده است.
واژگان کلیدی: مجتهدان طراز اول، نظارت، قانون اساسی مشروطه، شورای نگهبان، قانون اساسی جمهوری اسلامی.

Abstract

Research Institute of Imam Khomeini and Islamic Revolution

Degree: Doctor of Philosophy
Course: History of the Islamic Revolution
Title of Dissertation: The evolution of faqihs' supervisory status on the Majlis from the Constitutional to the establishment of the Guardian Council
Name: Marzieh Beigizadeh
Supervisor professor: Dr. Alireza Molaei tavani
First advisor professor: Dr. Hamid Basirat manesh
Second advisor professor: Dr. Mohsen Beheshti seresht
Date of beginning the thesis: 2015/12/16
Date of completion the thesis: 2018/01/28
<p>This dissertation with the title “The evolution of faqihs' supervisory status on the Majlis from the Constitutional Revolution to the establishment of the Guardian Council” is the answer to such as this question: basically, in response to what problem, why and how did the issue of the faqihs’ supervision on legislation propound? Likewise, this thesis has been organized in response to these questions, which events led to the bill drafting of the first class board and why these efforts failed practically? And after the victory of Islamic Revolution, how was this manner transformed from the internal supervision within the consultative assembly according to the Constitution to the external and independent of the Majlis in the constitution of the Islamic Republic of Iran? The research claim is that in spite of the efforts for attendance of the first class Mujtahids, from the third consultative assembly this principle was not realized due to the dominance of the eggheads and their resistance to the presence of in power and also the performance of the Maraji, although after the victory of the Islamic Revolution and by considering the wide presence of the clergy legislator in the Assembly of Experts, the Shari'ah supervision on the laws was realized in the form of the Guardian Council. Therefore, in response to the problem and the questions propounded, the present study at first has tried to criticize and evaluate the related claims and then prove the claim by using critically the historical documents and evidence. Overall it has been concluded that the widespread influence of dissenters on the presence of clergies in politics during the constitutional and Pahlavi, and on the other hand disinclination of the Shiite Maraji to take part in the field of supervisory on measures led to the Shari'ah supervision on measures did not come off from within the Majlis or independent center from the third to twenty-fourth national consultative assembly, but after the victory of the Islamic Revolution, the Shiite clergy with experience from the Constitutional and their dominant role in the process of revolution and its subsequent establishing, made their supervisory on measures to the central matter in order to legitimize the legislation, and provided all the theoretical and practical needful preparations to achieve this within the framework of a strong institution called the Guardian Council, which is independent of the Majlis. By the time of foundation, they have been vigorously trying to strengthen this council and extend its operation.</p> <p>Key words: The first class Mujtahids, Supervisory, The Constitutional, The Guardian Council, Constitution of the Islamic Republic of Iran</p>

ملخص

معهد البحوث للإمام الخميني والثورة الإسلامية

المرحلة الدراسية : الدكتوراه
الفرع الدراسي : تاريخ الثورة الاسلاميه
عنوان الرسالة : تطور مكانه الرقابه للفقهاء على المجلس من النهضه الدستوريه الى تأسيس مجلس صيانه الدستور
اسم و شهره الطالبه : مرضيه بيگي زاده
الاستاذ المرشد : الدكتور عليرضا ملائي تواني
الاستاذ المستشار الاول : الدكتور حميد بصيرت منش
الاستاذ المستشار الثاني : الدكتور محسن بهشتي سرشت
تاريخ بدء الرسالة : ١٤٣٧/٣/٤
تاريخ ختمها : ١٤٣٩/٥/١٠
إن هذه الرسالة المسماة بتطور مكانه الرقابه للفقهاء على المجلس من النهضه الدستوريه الى تأسيس مجلس صيانه الدستور تهدف إلى هذا السؤال : لماذا و كيف و للاجابه عن آيه مسائل طرحت رقابه العلماء على التشريع و آيه حوادث أدت إلى طرح اللائحه الموسومه بالطراز الاول و لماذا فشلت هذه المحاولات بالفعل؟ و كيف تبدل هذا الاسلوب من رقابه داخلية مجلسيه إلى رقابه مستقله من المجلس في دستور الجمهوريه الاسلاميه؟ و مدعى أو فرضيه هذه الدراسه يظهر في أنه رغم المحاولات لحضور هيئه المجتهدين لم يتحقق هذا الاصل بعد دوره الثالثه لسيطره الليبراليين و مخالفتهم مع حضور العلماء في الحكم اما بعد الثورة الاسلاميه تحقق الاصل بعنوان مجلس صيانه الدستور للحضور العظيم للوكلاء العلماء في مجلس خبراء الدستور. و اجابه لهذه الاسئله حاولنا أن ننقد الدعاوى المطروحه و نثبت الفرضيه مستفيدين مع التنقيد من الوثائق و المصادر التاريخيه. فتحصل أن النفوذ الواسع لمخالفى حضور العلماء في السياسه في النهضه الدستوريه و عهد فهلوى و عدم الرغبه الجديده للمراجع للرقابه على القوانين سببا الى عدم تحقق الرقابه الشرعيه على القوانين سواء داخلية مجلسيه أم خارجيه مستقله من دوره الثالثه إلى الرابعه و العشرين أما بعد الثورة، بدل اعتبار العلماء من النهضه الدستوريه و دورهم العظيم في الثورة و تأسيساتهم بعدها بدل رقابه الفقهاء على المجلس الى أمر مهم و جعلها في إطار مؤسسه قويه موسومه بمجلس صيانه الدستور مستقل من المجلس و حاولوا من بعد تقويه هذه المؤسسه و بسطها مجدين.
المفردات الرئيسييه : المجتهدون من الطراز الاول، الرقابه الدستوريه، مجلس صيانه الدستور، دستور الجمهوريه الاسلاميه.

Contents

دیاچه ۱

۱- کلیات تحقیق..... ۳

۱-۱- تعریف و بیان مسئله ۴

۲-۱- پرسشهای اصلی ۸

۳-۱- پرسشهای فرعی ۸

۴-۱- مدعای اصلی ۸

۵-۱- روش تحقیق ۹

۶-۱- مفاهیم تحقیق..... ۹

۷-۱- پیشینه پژوهش ۱۰

۸-۱- اهمیت، فایده و هدف پژوهش ۲۰

۹-۱- سازماندهی پژوهش ۲۱

۱۰-۱- معرفی و نقد منابع محوری پژوهش ۲۲

۲- تشکیل مجلس شورای ملی و چگونگی طرح نظارت شرعی بر قوانین ۲۹

درآمد ۳۰

۱-۲- تدوین قانون اساسی و شروع بحث نظارت فقها بر مصوبات مجلس ۳۱

۱-۱-۲- شروع نهضت مشروطه و تدوین نظامنامه انتخابات مجلس ۳۱

۲-۱-۲- برگزاری انتخابات مجلس اول شورای ملی ۳۴

۳-۱-۲- تدوین قانون اساسی مشروطه و شروع رویارویی دربار و مجلس ۳۵

۴-۱-۲- زمینه‌های طرح تدوین متمم قانون اساسی و آغاز بحث مشروطه مشروعه ۳۹

۵-۱-۲- تدوین متمم قانون اساسی و عملکرد کمیسیون تطبیق ۴۲

۶-۱-۲- طرح اندیشه «نظارت فقها بر فوه تقنینیه» ۴۴

۲-۲- ارائه لایحه «هیئت مجتهدان طراز اول» و تصویب اصل دوم متمم قانون اساسی ۴۸

۱-۲-۲- زمینه‌های ارائه لایحه هیئت مجتهدان طراز اول توسط شیخ فضل الله نوری ۴۸

۲-۲-۲- واکنش‌ها در برابر لایحه «هیئت مجتهدان طراز اول» ۵۳

- ۲-۲-۳- تصویب لایحه هیئت مجتهدان طراز اول در مجلس..... ۵۴
- ۲-۲-۴- بررسی واکنش‌ها نسبت به تصویب لایحه هیئت مجتهدان طراز اول..... ۶۰
- ۲-۳- پذیرش نظارت فقها بر قانونگذاری و علل عدم اجرای آن در دوره اول مجلس ۶۳
- ۲-۳-۱- عوامل مؤثر بر پذیرش لایحه هیئت مجتهدین طراز اول از جانب جناح روشنفکر مجلس..... ۶۳
- ۲-۳-۲- اختلاف لایحه پیشنهادی شیخ فضل‌الله با اصل تصویب‌شده مجلس..... ۷۲
- ۲-۳-۳- بررسی واکنشها نسبت به تغییرات «لایحه هیئت مجتهدان طراز اول»..... ۷۴
- ۲-۳-۴- پایان بست‌نشینی، تصویب متمم قانون اساسی و حوادث پس‌از آن..... ۷۸
- ۲-۳-۵- پیگیری اجرای اصل دوم متمم قانون اساسی از درون مجلس..... ۸۰
- ۲-۳-۶- علل عدم اجرای اصل دوم متمم قانون اساسی در مجلس اول..... ۸۲
- ۲-۴- بازتاب اندیشه نظارت فقها بر قانون‌گذاری در رسایل سیاسی علما در دوره مشروطه..... ۸۶
- ۲-۴-۱- مواضع علمای مشروعه خواه و مشروطه‌خواه در برابر نهضت مشروطه..... ۸۶
- ۲-۴-۲- بازتاب نظارت فقها بر قانونگذاری در رسایل دوره مشروطه..... ۹۲
- ۳- نحوه پیگیری اجرای اصل دوم متمم قانون اساسی و نظارت شرعی بر قوانین (مجالس دوم، سوم و چهارم)..... ۱۰۴
- ۳-۱- مشروطه دوم و تلاش برای حضور هیئت مجتهدان طراز اول در مجلس ۱۰۵
- ۳-۱-۱- مقدمات صدور فرمان مشروطه دوم و فتح تهران..... ۱۰۵
- ۳-۱-۲- انتخابات مجلس دوم و جناح‌های سیاسی آن..... ۱۰۷
- ۳-۱-۳- تلاش‌های مشروطه خواهان تندرو برای حذف روحانیت..... ۱۰۹
- ۳-۱-۴- تلاشهای اولیه برای اجرای اصل دوم متمم قانون اساسی ۱۱۲
- ۳-۱-۵- چگونگی معرفی بیست تن از علمای واجد شرایط از جانب مراجع..... ۱۱۳
- ۳-۱-۶- چگونگی فراهم شدن مقدمات قرائت لایحه مراجع در مجلس..... ۱۱۷
- ۳-۲- انتخاب اعضا هیئت مجتهدان طراز اول و تحولات اصل دوم متمم قانون اساسی در دوره دوم مجلس شورای ملی..... ۱۲۲
- ۳-۲-۱- مباحث مطرح شده پیرامون لایحه مراجع در مجلس..... ۱۲۲
- ۳-۲-۲- انتخاب اعضا هیئت مجتهدان طراز اول و استعفای پی در پی آنان..... ۱۲۸
- ۳-۲-۳- بررسی علل عدم حضور علمای طراز اول در مجلس..... ۱۳۱
- ۳-۲-۴- تشکیل هیئت مجتهدان طراز اول در مجلس دوم..... ۱۳۲
- ۳-۲-۵- عملکرد هیئت مجتهدان طراز اول و تحقق اندیشه نظارت شرعی در دوره دوم مجلس..... ۱۳۵
- ۳-۳- نحوه پیگیری اجرای اصل دوم متمم قانون اساسی و نظارت شرعی بر قوانین در مجلس سوم ۱۳۹
- ۳-۳-۱- افتتاح مجلس سوم و احزاب آن..... ۱۳۹

- ۳-۳-۲- پیگیری اجرای اصل دوم متمم قانون اساسی در دوره سوم مجلس..... ۱۴۰
- ۳-۳-۳- علل و عوامل عدم اجرای اصل دوم متمم قانون اساسی در دوره سوم مجلس..... ۱۴۲
- ۳-۳-۴- نظارت شرعی بر قوانین در دوره سوم مجلس..... ۱۴۴
- ۳-۴-۴- نحوه پیگیری اجرای اصل دوم متمم قانون اساسی و نظارت شرعی بر قوانین در مجلس چهارم..... ۱۵۰
- ۳-۴-۱- تحصن مسجد جامع..... ۱۵۰
- ۳-۴-۲- تحصن مسجد جامع و درخواست‌های متحصنان..... ۱۵۷
- ۳-۴-۳- بررسی عوامل مؤثر بر عدم پیگیری اجرای اصل دوم از داخل مجلس..... ۱۶۳
- ۳-۴-۴- نظارت شرعی بر قوانین در مجلس چهارم..... ۱۶۴

۴- نحوه پیگیری اجرای اصل دوم متمم قانون اساسی و نظارت شرعی بر قوانین (مجالس پنجم تا

- دوازدهم)..... ۱۶۹
- درآمد..... ۱۷۰
- ۴-۱- نحوه پیگیری اجرای اصل دوم متمم قانون اساسی و نظارت شرعی در دوره پنجم مجلس شورای ملی..... ۱۷۲
- ۴-۱-۱- رئیس‌الوزرائی رضاخان و افتتاح مجلس پنجم..... ۱۷۲
- ۴-۱-۲- پیگیری اجرای اصل دوم متمم قانون اساسی در خارج از مجلس..... ۱۷۳
- ۴-۱-۳- نظارت شرعی بر قوانین در مجلس پنجم..... ۱۸۱
- ۴-۲- بازخوانی و نقد گزارش «معارف الرجال» از دیدار رضاخان با مراجع در نجف..... ۱۸۴
- ۴-۲-۱- ختم غائله شیخ خزعل و دیدار رضاخان با مراجع نجف..... ۱۸۴
- ۴-۲-۲- معرفی اجمالی کتاب معارف‌الرجال و روایت مربوط به دیدار رضاخان از مراجع..... ۱۸۵
- ۴-۳- نحوه پیگیری اجرای اصل دوم متمم قانون اساسی و نظارت شرعی در مجلس ششم..... ۲۰۱
- ۴-۳-۱- پیگیری اجرای اصل دوم متمم قانون اساسی از داخل مجلس..... ۲۰۱
- ۴-۳-۲- اجرای نظام اجباری و طرح اجرای اصل دوم متمم قانون اساسی..... ۲۰۳
- ۴-۳-۳- واکنش مراجع نجف به مهاجرت علمای اصفهان و درخواستهای آنها..... ۲۰۸
- ۴-۳-۴- نظارت شرعی بر قوانین در دوره ششم مجلس..... ۲۱۲
- ۴-۴- عدم پیگیری اجرای اصل دوم متمم قانون اساسی و نحوه نظارت شرعی بر قوانین (مجالس هفتم تا دوازدهم)..... ۲۱۸
- ۴-۴-۱- علل عدم پیگیری اصل دوم متمم قانون اساسی در درون مجلس (مجالس هفتم تا دوازدهم)..... ۲۱۸
- ۴-۴-۲- نظارت شرعی بر قوانین (مجالس هفتم تا دوازدهم)..... ۲۲۱
- ۴-۴-۳- علل عدم پیگیری اجرای اصل دوم متمم قانون اساسی در خارج از مجلس (مجلس هفتم تا دوازدهم)..... ۲۲۷
- ۴-۵- بررسی رسایل سیاسی علما در دوره زمامداری رضاشاه..... ۲۳۵
- ۴-۵-۱- دسته‌بندی رسایل و اندیشه سیاسی روحانیان در دوره زمامداری رضاشاه..... ۲۳۵

۵- نحوه پیگیری اجرای اصل دوم متمم قانون اساسی و نظارت شرعی بر قوانین (مجالس سیزدهم تا بیست و چهارم)..... ۲۴۸

درآمد..... ۲۴۹

۱-۵- نحوه پیگیری و طرح اجرای اصل دوم متمم قانون اساسی در خارج از مجلس (مجالس سیزدهم تا بیست و چهارم)..... ۲۵۰

۱-۱-۵- آغاز فعالیت گروه‌های مذهبی پس از سقوط رضاشاه..... ۲۵۰

۲-۱-۵- درخواست اجرای اصل دوم متمم قانون اساسی از شاه..... ۲۵۲

۳-۱-۵- درخواست اجرای اصل دوم متمم قانون اساسی از نخست‌وزیر (قوام‌السلطنه)..... ۲۵۴

۴-۱-۵- درخواست اجرای اصل دوم متمم قانون اساسی از مجلس..... ۲۵۵

۵-۱-۵- درخواست اجرای اصل دوم متمم قانون اساسی از مراجع تقلید..... ۲۵۶

۶-۱-۵- تکاپوی شیخ مهدی سراج انصاری برای اجرای اصل دوم متمم قانون اساسی..... ۲۵۹

۷-۱-۵- بررسی علل ناکامی تلاش‌های محافل مذهبی برای اجرای اصل دوم متمم قانون اساسی..... ۲۶۲

۸-۱-۵- اصل فراموش‌شده، پاشنه آشیل مجالس ملی..... ۲۷۱

۲-۵- بررسی عوامل مؤثر بر عدم پیگیری اجرای اصل دوم متمم قانون اساسی از داخل مجلس و نحوه نظارت شرعی بر قوانین (مجالس سیزدهم تا بیست و چهارم)..... ۲۷۶

۱-۲-۵- عوامل مؤثر عدم پیگیری اجرای اصل دوم متمم قانون اساسی از داخل مجلس..... ۲۷۶

۲-۲-۵- نحوه نظارت شرعی بر قوانین در مجالس دوره محمدرضاشاه..... ۲۷۸

۳-۵- بازتاب اندیشه نظارت بر قوانین در رسایل سیاسی علما در دوره محمدرضاشاه..... ۲۹۲

۱-۳-۵- سقوط رضاشاه و طرح اندیشه حکومت اسلامی..... ۲۹۲

۲-۳-۵- بازتاب نظارت فقها بر قانونگذاری در رسایل سیاسی علما در دهه ۱۳۲۰..... ۲۹۴

۴-۵- بررسی مواضع علما و روحانیان نسبت به اندیشه ولایت و نظارت فقیه (دهه ۱۳۴۰ تا پیروزی انقلاب)..... ۳۱۰

۱-۴-۵- دسته‌بندی مواضع روحانیت نسبت به حضور فقیه در قدرت سیاسی..... ۳۱۰

۶- چگونگی تحقق اندیشه نظارت فقها در قالب شورای نگهبان..... ۳۲۴

درآمد..... ۳۲۵

۱-۶- بازتاب اندیشه نظارت فقها بر مجلس در پیشنویسهای قانون اساسی..... ۳۲۶

۱-۱-۶- پیروزی انقلاب و فضای سیاسی-فکری..... ۳۲۶

۲-۱-۶- پیش‌نویس قانون اساسی در پاریس و مسئله نظارت فقها..... ۳۳۳

۳-۱-۶- بازتاب نظارت فقها در پیش‌نویس قانون اساسی در ایران (پیشنویس نخستین)..... ۳۳۴

- ۳۴۲-۱-۶-۴- بازتاب نظارت فقها بر مجلس در پیش‌نویس قانون اساسی مورد تأیید دولت موقت.....
- ۳۴۶-۱-۶-۵- بازتاب نظارت فقها بر مجلس در پیش‌نویس قانون اساسی مورد تأیید شورای انقلاب.....
- ۳۵۰-۲-۶- بررسی پیشنهادها و انتقادهای نسبت به پیش‌نویس و افزایش نقش فقها در قانون اساسی.....
- ۳۵۰-۱-۲-۶- انتقادهای و پیشنهادهای جریان‌های سیاسی نسبت به پیش‌نویس قانون اساسی.....
- ۳۵۳-۲-۲-۶- انتقادهای و پیشنهادهای نیروهای مذهبی و طرح اندیشه «ولایت‌فقیه».....
- ۳۶۴-۲-۲-۶- کنگره مسلمانان منتقد قانون اساسی.....
- ۳۶۷-۲-۶-۴- انتقادهای و پیشنهادها راجع به شورای نگهبان.....
- ۳۷۹-۳-۶- تشکیل مجلس خبرگان قانون اساسی و تصویب اصل ولایت‌فقیه.....
- ۳۷۹-۱-۳-۶- مجلس مؤسسان یا مجلس خبرگان قانون اساسی؟.....
- ۳۸۷-۲-۳-۶- انتخابات مجلس خبرگان قانون اساسی.....
- ۳۹۱-۳-۳-۶- بررسی نتیجه انتخابات مجلس خبرگان و واکنشها نسبت به نتایج آن.....
- ۳۹۵-۴-۳-۶- افتتاح مجلس خبرگان قانون اساسی.....
- ۳۹۷-۵-۳-۶- چگونگی طرح اصل ولایت‌فقیه در مجلس خبرگان قانون اساسی.....
- ۴۰۱-۶-۳-۶- چگونگی تصویب اصل ولایت‌فقیه در مجلس خبرگان قانون اساسی.....
- ۴۰۴-۷-۳-۶- بررسی واکنشها نسبت به تصویب اصل ولایت‌فقیه.....
- ۴۰۷-۴-۶- چگونگی تغییرات اصول شورای نگهبان در گروههای بررسی اصول مجلس خبرگان.....
- ۴۰۷- درآمد.....
- ۴۰۸-۱-۴-۶- طرح شورای نگهبان در مجلس خبرگان و پیشنهاد تغییرات.....
- ۴۱۰-۲-۴-۶- تغییرات اصول شورای نگهبان در گروههای بررسی اصول.....
- ۴۱۶-۳-۴-۶- بررسی اختیارات و نقش فقهای شورای نگهبان در سایر اصول قانون اساسی.....
- ۴۲۳-۵-۶- چگونگی تصویب اصول شورای نگهبان در مجلس خبرگان قانون اساسی.....
- ۴۲۳- درآمد.....
- ۴۲۳-۱-۵-۶- چگونگی طرح و تصویب اصل ۹۱.....
- ۴۲۶-۲-۵-۶- چگونگی طرح و تصویب اصل ۹۲.....
- ۴۲۸-۳-۵-۶- چگونگی طرح و تصویب اصل ۹۳.....
- ۴۲۸-۴-۵-۶- چگونگی طرح و تصویب اصل ۹۴.....
- ۴۳۲-۵-۵-۶- چگونگی طرح و تصویب اصل ۹۵.....
- ۴۳۳-۶-۵-۶- چگونگی طرح و تصویب اصل ۹۶.....
- ۴۳۴-۷-۵-۶- چگونگی طرح و تصویب اصل ۹۷.....
- ۴۳۵-۸-۵-۶- چگونگی طرح و تصویب اصل ۹۸.....
- ۴۴۰-۹-۵-۶- چگونگی طرح و تصویب اصل ۹۹.....

۴۴۳	۱۰-۵-۶- بررسی علل عدم توجه به اختلاف مجلس و شورای نگهبان در قانون اساسی مصوب ۱۳۵۸.....
۴۴۴	۱۱-۵-۶- بررسی انتقادات نسبت به شورای نگهبان.....
۴۴۶	۱۲-۵-۶- بررسی علل تثبیت نقش روحانیان در قانون اساسی.....
۴۵۰	۱۳-۵-۶- تصویب قانون اساسی.....
۴۵۳	۱۴-۵-۶- چگونگی تشکیل شورای نگهبان.....
۴۶۱	فهرست مراجع.....
۴۶۱	کتاب.....
۴۷۶	مقاله.....
۴۸۰	روزنامه ها و نشریات.....
۴۸۱	مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی، مجلس شورای اسلامی و مجلس بررسی نهایی قانون اساسی ج.ا.ا.....
۴۸۱	سایتهای اینترنتی.....

دیباچه

موضوع نظارت فقها بر مجلس از زمان مشروطه تا به حال به عنوان یک موضوع مهم نزد فقهای شیعه مطرح بوده است به خصوص اینکه اصلی از قانون اساسی مشروطه (اصل دوم متمم قانون اساسی) نیز به آن اختصاص یافته بود. در واقع نظارت فقها بر قانون گذاری محمل قانونی حضور فقیه در قدرت و حاکمیت و در نتیجه به بخشی از نظام سیاسی مشروعیت دینی می بخشید.

نکته قابل ذکر این است که این اصل تنها در یک دوره از مجلس شورای ملی مجال اجرا یافت و عوامل فراوانی مانع از اجرای آن در سایر دوره های مجلس گردید. بنابراین بررسی نحوه طرح و پیگیری برای اجرای اصل دوم متمم قانون اساسی مشروطه در درون و بیرون از مجلس و علل ناکامی آن به عنوان یکی از محورهای این پژوهش اگرچه در ظاهر ساده به نظر می رسد اما این امر مستلزم بررسی تحولات هفتادساله تاریخ ایران و به خصوص تاریخ مجلس در ایران بود که در این راه لازم بود که منابع تاریخی فراوانی که هر کدام به گوشه ای از این تاریخ هفتادساله پرداخته اند، مطالعه گردد تا ارتباط هر یک از تحولات با موضوع مورد بررسی روشن گردد.

اما عدم حضور مجتهدان طراز اول که باید توسط مراجع به مجلس معرفی می شدند، سبب شد علمای حاضر در مجالس ملی خود نظارت شرعی بر قوانین را بر عهده بگیرند و این نه یک وظیفه «قانونی» بلکه بنا به گفته خود آنها یک وظیفه «دیانتی» محسوب می شد. بنابراین قدم بعدی مطالعه مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی و بررسی این موضوع بود که کدام یک از علمای حاضر در مجلس بر لوائح و طرح ها ایرادهای شرعی وارد کرده و استناد آنها به کدام قواعد فقهی و شرعی بوده است. بنابراین مدت زیادی از وقت نگارنده صرف مطالعه مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی گردید چرا که در برخی موارد اگر جستجوی واژگان کلیدی کارساز بود اما نگارنده در اکثر مواقع ناگزیر به مطالعه تمام مشروح مذاکرات می گردید. پژوهشگران حوزه تاریخ به خوبی به این امر آگاه هستند که مطالعه مشروح مذاکرات بیست و چهار دوره مجالس شورای ملی با آن حجم گسترده و متن های خشک و بدون تحلیل کاری بس صعب و دشوار است.

قدم بعدی مطالعه رسایل سیاسی علمایی بود که از دوره مشروطه تا پیروزی انقلاب اسلامی به طرح اندیشه نظارت فقها بر قانون گذاری پرداخته اند که در این راه تعدادی از آنها شناسایی و مورد

تحلیل و بررسی قرا گرفتند. ذکر این نکته ضروری است که علاوه بر رسایل مندرج در پژوهش، رسایل متعدد دیگری نیز مورد مطالعه قرار گرفت اما به واسطه آنکه به موضوع نظارت فقیه بر قانون- گذاری پرداخته‌اند، ذکری از آنها به میان نیامده است.

اما می‌بایست نحوه نهادمند شدن اندیشه نظارت فقها بر قانون‌گذاری در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز مورد تحلیل موشکافانه قرار گیرد. بنابراین گام بعدی مطالعه تحولات کشور پس از پیروزی انقلاب اسلامی و نحوه تصویب قانون اساسی جمهوری اسلامی بود که به‌واقع همین بخش به تنهایی در حد یک پایان‌نامه محسوب می‌شود چراکه مستلزم بررسی مواضع جریان‌ها مختلف نسبت به حضور فقها در امر حاکمیت و بررسی چگونگی تسلط و هژمونیک شدن گفتمان جریان اسلام فقهاتی در متن قانون اساسی مصوب مجلس خبرگان است. به‌واقع بررسی مواضع جریان‌های مختلف اعم از جریان اسلامی فقهاتی، چپ (مارکسیستی و اسلامی) و لیبرال (اسلامی و سکولار) مستلزم مطالعه ارگان‌های آنها و سایر نشریات است که سختی چنین کاری بر پژوهشگران این عرصه پوشیده نیست.

در هر صورت علیرغم مشکلات فراوان، کار نگارش و تدوین رساله به پایان رسید اما بسی کم‌لطفی است اگر از کسانی که در این مسیر نگارنده را یاری دادند قدردانی نشود؛ قبل از هر چیز از زحمات بی‌دریغ استاد راهنمای بزرگواریم آقای دکتر علیرضا ملایی توانی بی‌نهایت سپاسگزاری می‌کنم. همچنین قدردان زحمات مشاوران ارجمندم آقای دکتر محسن بهشتی سرشت و آقای دکتر حمید بصیرت منش هستم که کل رساله را مطالعه فرموده و نکات ارزشمندی را یادآوری نمودند.

البته بر خود لازم می‌دانم که از جناب آقای دکتر سید صادق حقیقت که از طریق ایمیل با ایشان در ارتباط بودم و همیشه با نهایت بزرگواری پاسخگوی پرسش‌های من بودند سپاسگزاری کنم.

در پایان از زحمات مسئولان کتابخانه پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی به‌خصوص سرکار خانم معصومه صفری، مسئولان کتابخانه ملی، کتابخانه ملک، کتابخانه حوزه هنری، مرکز دائره‌المعارف بزرگ اسلامی قدردانی می‌کنم و البته بایسته است از زحمات بی‌دریغ مادر و خواهر عزیزم سپاسگزاری کنم. امید که فرصت جبران زحمات همه بزرگواریان فراهم آید.

۱- کلیات تحقیق

۱-۱- تعریف و بیان مسئله

جامعه ایرانی هم‌اکنون تحت لوای حکومتی دینی به سر می‌برد. حکومتی که مطابق اصل پنجم قانون اساسی آن «در زمان غیبت حضرت ولی عصر (عج) ... ولایت امر و امامت امت بر عهده فقیه عادل و با تقوی، آگاه به زمان، شجاع، مدیر و مدبر است». و طبق اصل ۹۱، شش تن از فقهای نظارت شرعی بر قوانین مصوب مجلس را بر عهده دارند. در چنین حکومتی، که با قرائتی خاص از اسلام پدید آمده است، نهادها و ارگان‌های حکومتی بر اساس اهداف دین اسلام شکل گرفته‌اند و مجریان بر اساس دیدگاه شیعه از جانب خداوند به‌طور غیرمستقیم منصوب شده‌اند. در مقام تقنین و داوری نیز قوانین الهی فصل‌الخطاب منازعه‌ها تلقی می‌گردد که تشخیص این موضوع با فقها است.

درواقع مشروعیت نظام جمهوری اسلامی، از طریق حضور «فقیه» در رأس حاکمیت، نظارت فقها بر قوه قانون‌گذاری و حضور فقها در برخی دیگر از نهادهای مهم مملکتی از جمله قوه قضائیه محقق می‌گردد. تحقق چنین ساختاری نتیجه اندیشه‌ورزی‌ها و فعالیت‌های فقهای شیعه و جریان‌های مذهبی در ایران معاصر است که بر اساس آموزه‌ی تشیع، به‌ویژه غیبت امام معصوم صورت گرفته است. البته همه فقهای شیعه در برابر سیاست، حکومت و قدرت مواضع یکسانی نداشته‌اند؛ برخی بر اساس غیر مشروع و غاصب پنداشتن هرگونه حکومتی در غیاب امام معصوم و اینکه تکلیفی جز انتظار ظهور وجود ندرد، در امور سیاسی مسئولیتی برای خود قائل نشده‌اند. دسته‌ای دیگر به تناسب انگیزه‌ها و نوع قرائتی که از آموزه‌های شیعی داشتند کم‌وبیش در امور سیاسی و اجتماعی درگیر شدند. اکثر فقهای دسته اخیر معتقد بودند که در زمان غیبت امام عصر حاکمیت و زمامداری جامعه اسلامی بر عهده فقها به‌عنوان نایبان امام معصوم نهاده شده است.

با عنایت به آنچه گفته شد موضوع اصلی این رساله رابطه دین و سیاست با تأکید بر نقش‌آفرینی سیاسی علمای شیعه در قدرت سیاسی است. در سده‌های نخستین پس از غیبت، کوشش فقها و علمای شیعه عمدتاً صرف جمع‌آوری احادیث و سپس گفت‌وگو درباره اصول دین و احکام شرعی بود و عالمان شیعه اساساً متعرض عرصه سیاست و نقش‌آفرینی در قدرت نبودند. چنان‌که از آغاز سده چهارم، متکلمان و فقهای بزرگ شیعی مانند ابن‌بابویه قمی، شیخ مفید، سید مرتضی، شیخ طوسی، علامه حلی، محمد بن مکی (شهید اول)، زین‌العابدین عاملی (شهید ثانی) و ... به تدوین و

بررسی احکام شرعی و اصول پرداختند. در این دوره بیشتر علما به دلایلی از جمله نامشروع بودن حکومت یا تقیه به صورت فعال وارد سیاست نمی شدند.

برای نخستین بار، فقها و روحانیان شیعه در روزگار حکومت صفوی به کانون‌های اصلی قدرت اجرائی در سطحی گسترده‌تر راه یافتند. گزینش شیعه به عنوان مذهب رسمی ایران و کوشش حکومت صفوی در سازمان دادن به تشکیلات مذهبی نیمه دولتی، آغاز دوره‌ای تازه در رشد و نمو روحانیت شیعه بود. چنانکه در این دوره، فقه شیعه از حیثه نظر خارج و به تدریج، عرصه عمل را تجربه نمود. فقه سیاسی شیعه در این دوره، بر اثر درگیری عملی علما با مسائل مربوط به حاکمیت و حکومت، رشد قابل توجهی پیدا کرد به طوری که برخی فرمان‌هایی که علما در موضوعات گوناگون صادر می کردند به عنوان قانون تلقی می شد.

در دوره قاجار نیز مباحث جدیدی حول اختیارات فقها به عنوان نایب عام امام معصوم و گسترش فعالیت آنها مطرح شد. بیشتر این مباحث حول مسئله ولایت عامه فقها و وضعیت سلطان مآذون از فقیه بود. استدلال علما این بود که فقها جهت تدبیر امور جامعه، صلاحیت و توانایی لازم را دارند و این ولایت مشمول همه مردم می شود و تبعیت از آنها محدود به طیف خاصی نیست.

با شروع نهضت مشروطه، مرحله تازه‌ای برای شرکت علما در عرصه سیاست باز شد. علما که نقش مسلطی در روند پیروزی این نهضت ایفا کردند به طور طبیعی انتظار داشتند در روند نهادسازی-های پس از مشروطه فعالانه مشارکت کنند. چنانکه واقعه مشروطیت از لحاظ شمولیت بر ابعاد مختلف زندگی اجتماعی و فردی و میزان تأثیرگذاری آن، مستلزم ارائه نظریات سیاسی در باب حکومت و مشروعیت آن در غیاب امام معصوم و موضع‌گیری سیاسی نسبت به سوانح و حوادث پیش آمده بود. به همین خاطر بسیاری از اندیشمندان مذهبی و غیرمذهبی به طرح دیدگاه‌های خود در خصوص، قانون، حکومت، آزادی، برابری، مجلس و ... پرداختند.

یکی از مهم‌ترین شعارها و آرمان‌های مشروطه‌خواهان حاکمیت قانون بود که تحقق آن در چارچوب نظام پارلمان امکان‌پذیر می نمود از این رو، تشکیل آن در کانون مطالبات مشروطه‌خواهان قرار گرفت.

تشکیل مجلس قانون‌گذاری در تاریخ سیاسی ایران پدیده‌ای جدید و همزاد با مشروطیت بود که جامعه ایرانی چندان آشنایی با آن نداشت چراکه فرمان پادشاهان و فتوای فقها همواره نقش قانون را در این سرزمین بازی می‌کرد و به همین جهت این دو دسته در برابر نهاد مجلس که نمایندگان آن با رأی مردم انتخاب می‌شدند، مقاومت کردند. دربار کوشید از طریق مجلس سنا بر مجلس قانون‌گذاری نظارت کند، اما واکنش علما متفاوت بود؛ عده‌ای به استناد به اینکه قوانین اسلام برای اداره جامعه کافی است و نیازی به مجلس قانون‌گذاری نیست، آن را فاقد مشروعیت دانسته و سعی در برانداختن آن داشتند و عده‌ای دیگر با استناد به آیات و احادیث در اثبات مشروعیت آن کوشیدند.

با توجه به اینکه با تثبیت نهاد مجلس، امکان برافتادن آن وجود نداشت، علمای مخالف تلاش کردند که ضمن قبول چنین نهادی، از طریقی در آن اعمال نفوذ کنند و دستاویز آنان در این امر، تصویب قوانینی از قبیل «حریت» و «مساوات» بود که مخالف شرع بودند و برای جلوگیری از تصویب قوانین این‌چنینی اصلی را پیشنهاد دادند که تعدادی از فقها بر نحوه تصویب قوانین در مجلس نظارت کنند. این اصل در واقع نقش فقها را به‌عنوان قدرتی فراتر از مجلس تثبیت می‌کرد و این موضوعی بود که مورد توافق موافقان و مخالفان مذهبی مشروطه قرار گرفت که در نهایت به صورت اصل دوم متمم قانون اساسی مشروطه به تصویب مجلس رسید و به‌عنوان جایگاه قانونی حضور و نفوذ فقها در یکی از ارکان قدرت سیاسی یعنی نهاد قانون‌گذاری شناخته شد.

درواقع نتیجه تشکیل مجلس و تصویب قانون اساسی این شد که جریان‌های مذهبی به مدت بیش از هفتادسال، توجه خود را از رأس هرم قدرت سیاسی به مجلس معطوف کرده و در طول این مدت نظریه‌های متفاوتی برای مشروعیت بخشی به آن ابراز کردند؛ حضور هیئت مجتهدان برای نظارت بر قوانین عرفی، مجلسی برای برنامه‌ریزی با حضور علما، مجلسی برای مشورت با حضور علما، مجلس فقیهان و ... که نظرات اخیر از دل اصل دوم متمم قانون اساسی سر برآوردند و در واقع تفسیری متفاوت از اصل دوم متمم قانون اساسی بودند. اما نکته مهمی که از این اظهارنظرها و تفسیرها استنباط می‌شود این است که مجلسی می‌تواند مشروعیت داشته باشد که توسط فقها کنترل شود، حال این مجلس می‌تواند مجلس قانون‌گذاری، مجلسی مشورتی و یا مجلسی برای برنامه‌ریزی باشد. به این معنی که اگر مجلس، قانونی خلاف شرع هم تصویب نمی‌کرد چون مجتهدانی برای نظارت بر

روند قانون‌گذاری در آن حضور نداشتند، فاقد مشروعیت بود و این امتیازی بود که قانون‌گذاران صدر مشروطه بر اثر فشار جریان‌های مذهبی داخل و خارج از مجلس به روحانیان دادند.

اما اصل نظارت فقها بر مجلس در دوره مشروطه و پهلوی محقق نشد. بنابراین پس از پیروزی انقلاب، جریان‌های مذهبی با تجربه‌ای که از عملکرد مجلس شورای ملی داشتند، در جهت تثبیت قاطعانه نقش و نفوذ فقها در این نهاد کوشیدند تا اینکه اصل حضور هیئتی از مجتهدان طراز اول به صورت شورای نگهبان محقق گردید.

با توجه به آنچه گفته شد، مسئله اصلی این پژوهش چگونگی حضور روحانیان در مجلس، به عنوان یکی از ارکان قدرت سیاسی، و چگونگی اعمال نقش نظارتی بر مصوبات مجلس است که این نقش به صورت انحصاری و به موجب اصل دوم متمم قانون اساسی به آنها اختصاص داشت. بنابراین مسئله این است که موضوع نظارت فقها بر مجلس چرا و چگونه و در پاسخ به چه مسئله‌ای مطرح شد و چرا نهایتاً به صورت اصل دوم متمم قانون اساسی بروز یافت؟ آیا این اصل توانست مسئله نظارت شرعی بر قوانین را از مجلس اول تا پایان دوره سلطنت پهلوی مرتفع سازد؟ چه جریان‌هایی حامی و پشتیبان اندیشه نظارت فقها بر مجلس و نظارت شرعی بر قوانین بوده‌اند؟ چرا بعد از تشکیل هیئت مجتهدان طراز اول در مجلس دوم، در سایر دوره‌های مجلس این هیئت تشکیل نشد؟ چرا در جریان تدوین قانون اساسی جمهوری اسلامی، اندیشه نظارت فقها بر مصوبات مجلس به صورت نهادی مستقل و فراتر از مجلس با عنوان شورای نگهبان قانون اساسی ظهور یافت؟

واقعیت این است که تجربه نظام جمهوری اسلامی نشان داده است که عملکرد شورای نگهبان، اندیشه نظارت علما را با بن‌بست‌ها و موانع بی‌شماری مواجه کرده است. از همین‌رو، بحث و گفت‌وگو درباره اصل نظارت فقها بر مصوبات مجلس و تأسیس شورای نگهبان و عملکرد آن همچنان از مسائل و مناقشات مهم فکری، سیاسی و مذهبی کشور است و صاحب‌نظران روحانی و غیرروحانی هم درباره این نهاد و هم اصل نظارت علما در یک‌صد سال گذشته تأمل کرده‌اند. اکنون این تفکر و تأمل باید با بررسی‌های انتقادی ادامه یابد تا افق‌های تازه‌ای به سوی مردم سالاری گشوده شود. نظر به اهمیت همین مسئله بود که پژوهش حاضر کوشیده است در این راستا گام بردارد. حال باید به این مسئله بیاندیشیم که آیا در غیاب اجرای اصل نظارت مجتهدان طراز اول بر مصوبات مجلس، واقعاً با

شریعت تناقض یافته و پس از نزدیک به چهار دهه از تأسیس شورای نگهبان، این مشکل را به طور اساسی برطرف شده است؟

۱-۲- پرسش‌های اصلی

۱- در دوره مشروطه و پهلوی چه حوادث و مسائلی منجر به طرح اجرای اصل دوم متمم قانون اساسی و حضور مجتهدان طراز اول در مجلس گردید و چرا این تلاش‌ها به نتیجه نرسید؟

۲- چگونه و چرا شیوه نظارت درونی در داخل مجلس (در قانون اساسی مشروطه) نهایتاً به سوی یک نظارت بیرونی و مستقل از مجلس (در قانون اساسی جمهوری اسلامی) تغییر شکل داد؟

۱-۳- پرسش‌های فرعی

۱- فضای تاریخی و شرایط سیاسی-اجتماعی جامعه چه تأثیری در طرح اصل نظارت فقها بر مجلس توسط شیخ فضل‌الله نوری و تصویب آن توسط مجلس داشت؟

۲- چرا اصل نظارت فقها بر قوانین مصوب مجلس فقط در دوره دوم مجلس شورای ملی محقق شد؟ و در سایر دوره‌ها مجالی برای اجرا نیافت؟

۳- نحوه نظارت شرعی بر مصوبات مجلس در دوره فعالیت مجتهدان طراز اول و در غیاب آنان چگونه صورت می‌گرفت؟ و در دوره مشروطه و پهلوی چه تحولاتی را طی کرد؟

۶- نظارت فقها بر قوانین در رسایل و یا در آرا و اعلامیه‌های سیاسی دوره مشروطه و پهلوی چگونه بازتاب یافته است؟

۷- پس از پیروزی انقلاب اسلامی تحت تأثیر چه عواملی، شورای نگهبان به‌عنوان نهادی مستقل و فراتر از مجلس تأسیس شد؟

۱-۴- مدعای اصلی

ماهیت حکومت در دوره مشروطه و پهلوی و عدم تمایل بسیاری از مراجع و علما به دخالت در امور سیاسی ایران مجالی برای اجرای اصل دوم متمم قانون اساسی در آن دوران باقی نگذاشت اما در جریان تدوین قانون اساسی جمهوری اسلامی، نفوذ و حضور گسترده نمایندگان جریان اسلام فقهاتی